

Лекція 1.

ЕТНОПСИХОЛОГІ **Я** **ЯК ГАЛУЗЬ** **ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ**

План

1. Поняття, об'єкт, предмет та зміст етнопсихології.
2. Етнопсихологія та інші галузі знань.
3. Психологічна сутність основних понять етнопсихології.
4. Загальна характеристика основних методів етнопсихології.
Кроскультурний напрям досліджень в етнопсихології.
Дослідження етнопсихології певних груп.
5. Природний і лабораторний експеримент в етнопсихології.
6. Вивчення етнічної свідомості та етнічних стереотипів.
Шкала соціальної дистанції
Е. Богардуса
та її модифікований варіант.
7. Метод інтерв'ю
як засіб побудови моделі
етнічних ситуацій.

1. Поняття, об'єкт, предмет та зміст етнопсихології

Найвагоміші чинники підвищення рівня психічного здоров'я особистості сучасні дослідники вбачають у врахуванні етнічних особливостей процесу соціалізації людини, впливові етнопсихологічного конструкту на особистісне зростання.

Впродовж останніх десятиліть спостерігається прагнення народів до збереження своєї самобутності, неповторності, зростання рівня національної самосвідомості, етнічної ідентичності. Означені проблеми перебувають у полі зору міждисциплінарної галузі знань – етнопсихології.

Етнопсихологія

(від гр. *ethnos* – плем'я, народ) – це галузь психології, що вивчає етнічні особливості психіки людей, національний характер, закономірності формування та функціонування національної самосвідомості, етнічних стереотипів та установок (за А. Льовочкіною).

Значення етнопсихології

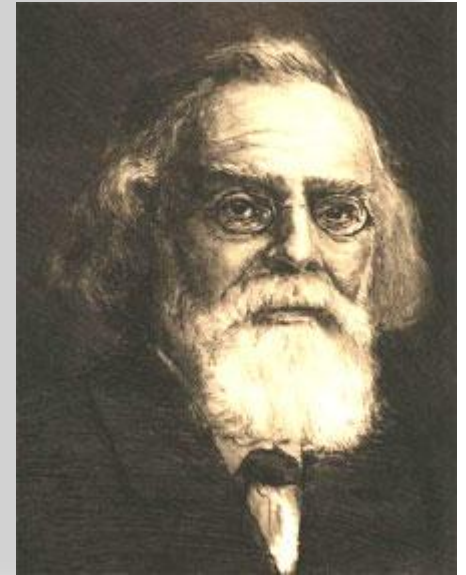
полягає в тому, що вона розкриває особливості людини у єдності загальнолюдського та культурно-специфічного, допомагає налагодженню взаєморозуміння між представниками різних етнічних груп.

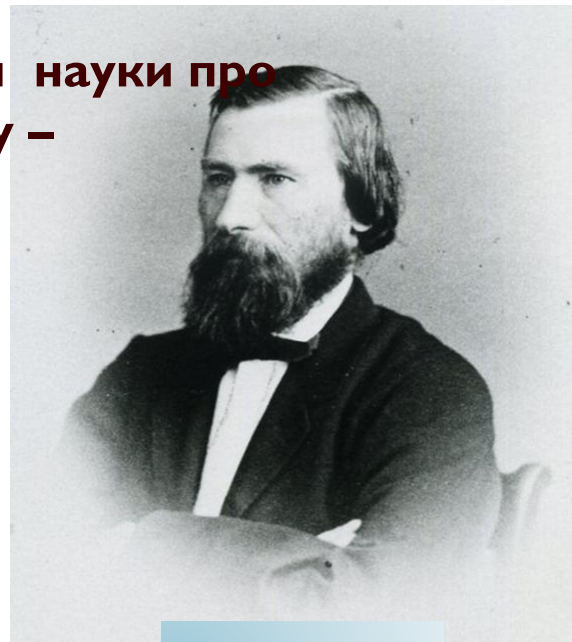
**Антоніна
Михайлівна
Льовочкін
а**

Свою історію етнопсихологія
започатковує з другої половини XIX
століття, а саме,
з 1859 року. Її народження найчастіше
пов'язують з іменами мовознавця
Г. Штейнталя та філософа М. Лацаруса.
Спільна наукова праця
«Думки про народну психологію»
у започаткованому ними
«Журналі етнічної психології та
мовознавства»
задекларувала існування науки про
пізнання народного духу –
етнопсихології.

На початку XX ст.,
ідеї цих учених
блискуче розвинув
німецький
дослідник В. Вундт.

Г. Штейнтал
ь

М. Лацару

Вільгельм Вундт
у своїй 10-томній фундаментальній
праці «Психологія народів»
запропонував вивчати етнопсихологічні
особливості на основі аналізу змісту
міфів, релігії, мистецтва, різнопланових
явищ культури різних народів.

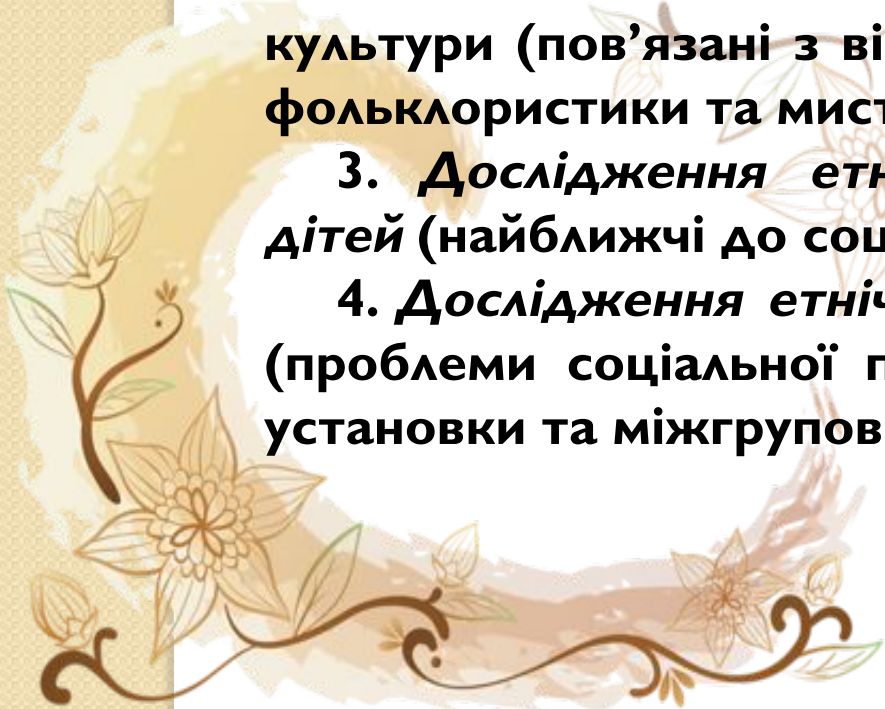
У сучасній етнопсихології виділяються такі напрями дослідження (за А. Льовочкіною):

1. Порівняльні дослідження етнічних особливостей психофізіології, пізнавальних процесів, пам'яті, емоцій, мови (як невід'ємна частина окремих розділів загальної та соціальної психології).

2. Культурологічні дослідження, які вивчають особливості символів і ціннісних орієнтацій народної культури (пов'язані з відповідними розділами етнографії, фольклористики та мистецтвознавства).

3. Дослідження етнічних особливостей соціалізації дітей (найближчі до соціології та дитячої психології).

4. Дослідження етнічної свідомості та самосвідомості (проблеми соціальної психології, які вивчають соціальні установки та міжгрупові стосунки).

**Предметом етнопсихології
(за А. Бороноєвим і В. Павленко)
є соціально-психологічні риси національно-етнічних
спільнот, їхній вплив на поведінку особистості, а також
соціально-психологічні процеси й особливості етнічного
розвитку та міжнаціонального спілкування.**

Асалхан Бороноєв

Валентина Павленко

А. Бороноєвим і В. Павлинко виділено три дослідницьких блоки.

1. Вивчення феномену етнопсихології на двох її рівнях: власне психології та самосвідомості (з'ясовується зміст етнопсихології у сферах культури та способу життя окремої спільноти, вивчається проблема «нація-особистість», аналізується усвідомлення нацією власних якостей, розкривається проблема ідентифікації, окреслюється система народної (етнічної) педагогіки).

2. Вивчення соціально-психологічних явищ, які виникають при спілкуванні людей різних національностей.

**Класифікація видів спілкування
(комунікативне, інтерактивне, перцептивне)
етнопсихологією була запозичена у соціальній психології.**

**Комунікативне
спілкування**

**Інтерактивне
спілкування**

**Перцептивн
е
спілкування**

3. Вивчення соціально-психологічних закономірностей розвитку етнічних спільнот - етногенезу (дослідження виявів етнічної самобутності, проблем національної єдності, консолідації, суверенітету).

Комунікативне спілкування – це обмін інформацією між людьми, продуктами духовної сфери, ідеями, почуттями

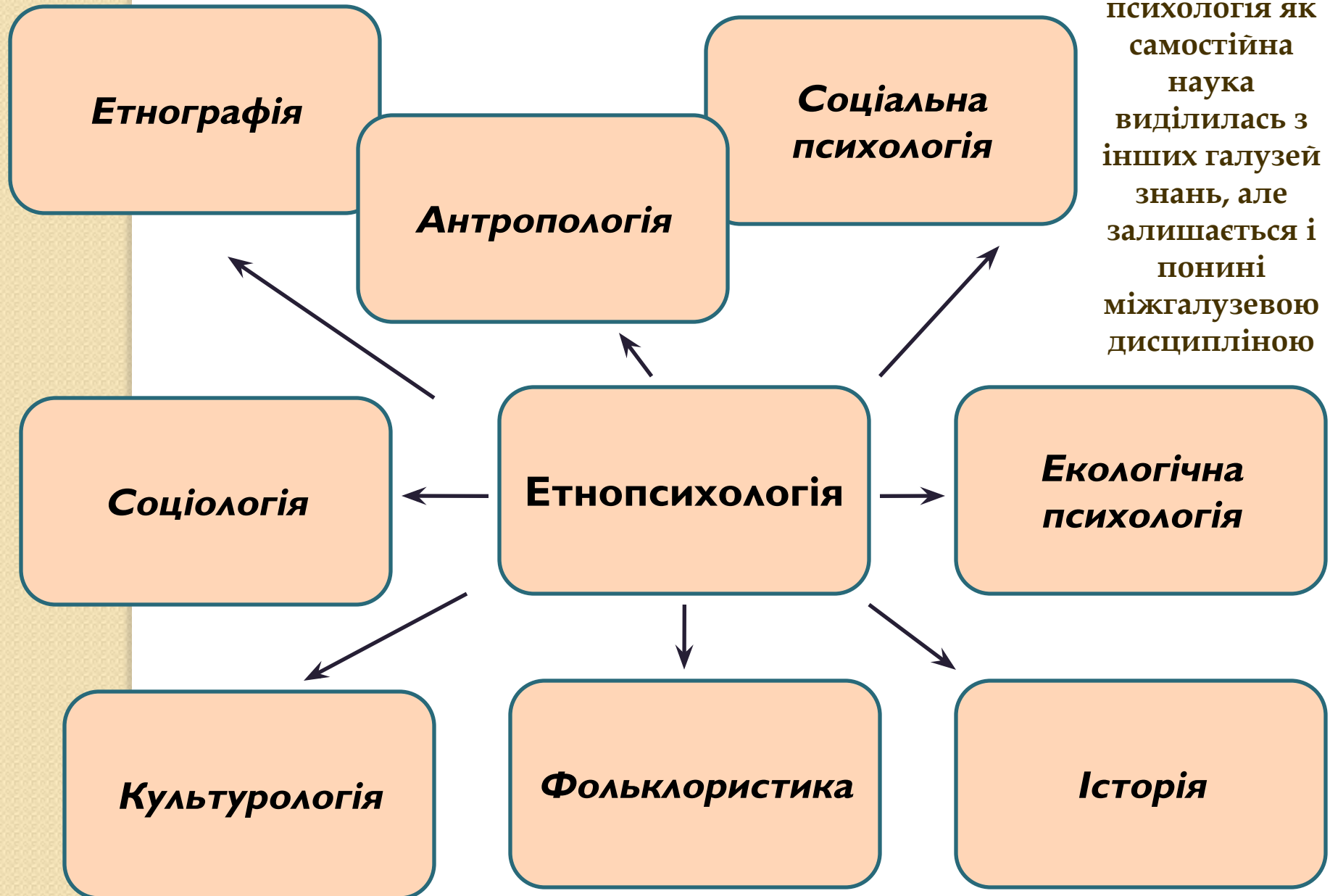
(в етнопсихології цей процес залежить від активності суб'єктів спілкування, їхніх установок та способу життя).

Інтерактивне спілкування – це взаємодія людей на основі спільної діяльності (в етнопсихології описуються факти, коли спільній діяльності представників різних народів заважають сформовані трудові навички, національний досвід організації праці).

Перцептивне спілкування – це сприймання та розуміння людьми різних національностей один одного (етнопсихологія вивчає соціально-психологічні аспекти взаємодії представників етнічних груп, особливості етнічних стереотипів).

2. Етнопсихологія та інші галузі знань (за А. Львовичіною). Етнічна психологія як самостійна наука виділилась з інших галузей знань, але залишається і понині міжгалузевою дисципліною

1. *Етнопсихологія та етнографія* (етнографи виділили окремий розділ – *психічну етнографію*, тобто вивчення інтелектуальних здібностей народу, силу волі та характер, почуття гідності; при цьому етнографи вивчали *побут і культуру народів*, а етнопсихологи – *свідомість* етнічних спільнот, закономірності її формування та функціонування).

2. *Етнопсихологія та антропологія* (галузь етнічної психології – психологічна антропологія близька за змістом до соціальної (культурної) антропології, проте остання має свій предмет дослідження – *людину як частину культури*).

3. *Етнопсихологія та соціальна психологія* (переважно дослідники розглядають етнопсихологію як галузь соціальної психології, однак, якщо соціальна психологія вивчає *соціальні спільноти* (великі і малі соціальні групи), то етнопсихологія – *духовно-психологічні риси етносів*, їхню специфіку та прояв у всіх сферах діяльності та культури).

4. Етнопсихологія та соціологія (соціологія має більш узагальнений підхід до вивчення етнічних спільнот, ніж етнопсихологія, проте обидві науки послуговуються подібними методами дослідження).

5. Етнопсихологія та культурологія (культурологічні дослідження взаємопов'язані з етнографічним аналізом культури, з розробкою її етнічних проблем, вивченням мови, побуту, архітектури, творчості, релігії різних етносів).

6. *Етнопсихологія та фольклористика* (фольклористика вивчає фольклор різних народів взагалі, а етнопсихологія досліджує архетипи, які зафіксовані у фольклорі).

7. *Етнопсихологія та історія* (з історії етнопсихологія черпає матеріал про зародження, розвиток, зникнення чи асиміляцію певних етнічних груп).

8. *Етнопсихологія та екологічна психологія* (екологічна психологія досліджує вплив довкілля (природи, архітектури) на формування менталітету певної нації).

3. Психологічна сутність основних понять етнопсихології

Етнос (від гр. плем'я, народ) – це стійка сукупність людей, які мають загальні, відносно стабільні особливості культури та психіки, а також усвідомлення своєї єдності та відмінності від усіх інших схожих утворень.

Психічний склад – це стійкі риси психіки людей, що склалися на основі тривалої історії розвитку народу, які виявляються у звичках, смаках, звичаях, традиціях, емоційному сприйманні людиною навколишнього середовища та темпераменті.

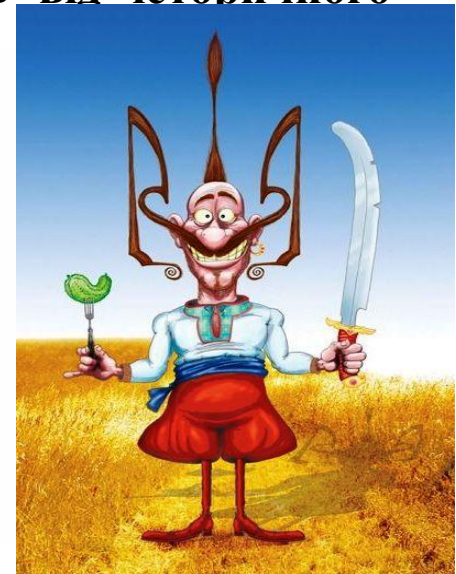
Національний характер – це відносно стійкі психічні властивості народу, що залежать від конкретних історичних і соціально-економічних умов існування певної спільноти.

Нація – духовно-психологічна спільність, заснована на територіально-економічній та історико-культурній єдності. Нація, як форма етнічної спільності, склалась на відносно пізньому етапі історичного розвитку людства (виникнення націй пов'язане з періодом становлення капіталізму).

Етнічні стереотипи – це відносно стійкі уявлення про моральні, розумові та фізичні якості, що властиві представникам тих чи інших спільнот.

Автостереотипи – це думки, судження, оцінки, які стосуються певної етнічної спільноти представниками цієї ж самої спільноти (наприклад, висловлювання українців про українську націю). Автостереотипи – це, як правило, комплекс позитивних оцінок, адже люди схильні лояльно ставитись до своїх недоліків і розглядати їх як один із виявів позитивних якостей.

Гетеростереотипи – це сукупність оціночних суджень про інші народи. Гетеростереотипи, на відміну від автостереотипів, можуть бути як позитивними, так і негативними, що залежить від історичного досвіду взаємодії конкретних народів.

Етнічний конфлікт – це форма міжгрупового конфлікту, коли групи з протилежними інтересами поляризуються за етнічною ознакою. Причиною етнічних конфліктів, як правило, бувають етнічні, соціальні, політичні та економічні суперечності.

Етноцентризм – це погляд на етнопсихологічні особливості іншого народу з точки зору уявлень власного народу.

Етнічні установки – це готовність особистості сприймати чи інші явища етнічного життя та міжетнічних стосунків і, відповідно до цього сприймання, діяти певним чином у конкретній ситуації.

4. Загальна характеристика основних методів етнопсихології

Кроскультурний напрям досліджень передбачає проведення дослідження двох або кількох етнічних груп на основі певної психологічної методики, адекватної поставленим завданням. Дослідження проводяться паралельно в кількох групах піддослідних, що належать до різних культур. Залежно від установки дослідника здійснюється або пошук відмінностей у результатах вибірки, або підкреслюється подібність суттєвих ознак. На сьогодні постала потреба у комплементарних дослідженнях (цілісному аналізі як спільних моментів, так і відмінних в окремих етнічних групах).

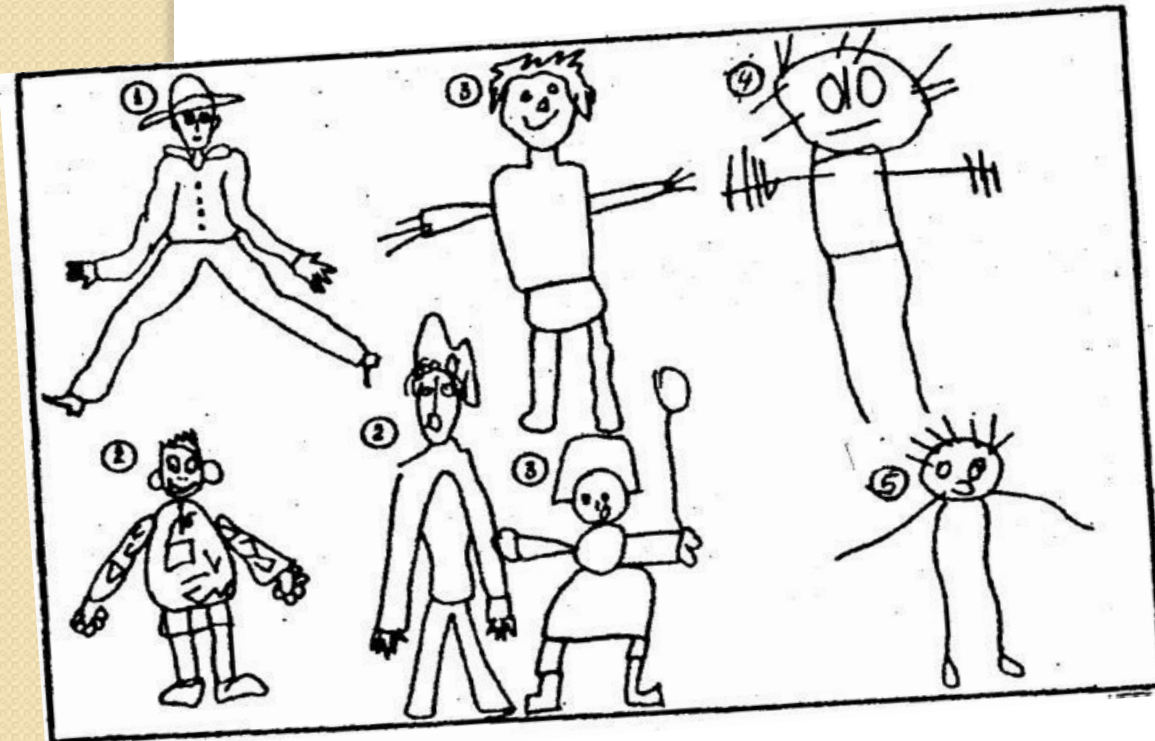

Серед труднощів проведення кроскультурних досліджень можна назвати проблему *валідності методик*. Так, кожна конкретна методика створюється в певній країні, тож спрямовується на дослідження етнопсихологічних особливостей представників певного народу. Шукаючи шляхи виходу з цієї ситуації, вчені спробували створити «*вільні від культури тести*». Проте зіткнулись із ситуацією, коли досліджувані різних етнічних груп у процесі тестування навіть не розуміли процедури дослідження.

Прикладом може слугувати невербальний тест-лабіринт В. Портеуса, запропонований австралійським аборигенам.

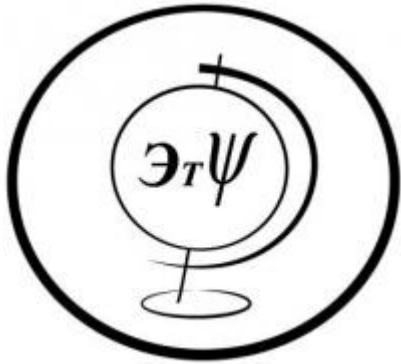
Проаналізувавши результати застосування «вільних від культури тестів», дослідники дійшли висновку, що спроби відмежуватись під час експерименту від впливу культури приречені на невдачу. Це підтвердив також і тест «Намалюй людину», створений Ф. Гудинаф у 1950 році.

тест «Намалюй людину»

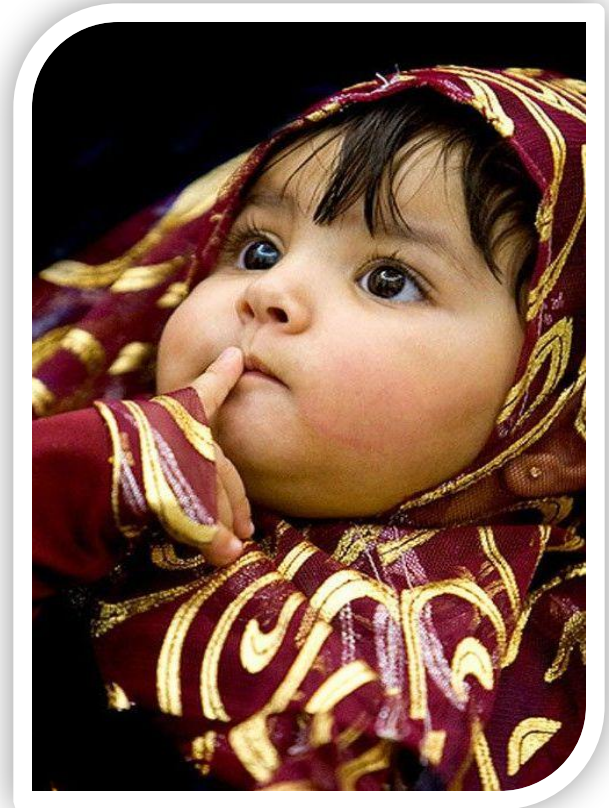

**Флоренс
Лаура
Гудинаф**

Об'єктом дослідження етнопсихології певних груп є вивчення етнічної свідомості та самосвідомості, автостереотипів і гетеростереотипів, етнічних установок. Цей напрям не передбачає проведення спеціально організованих міжкультурних досліджень.

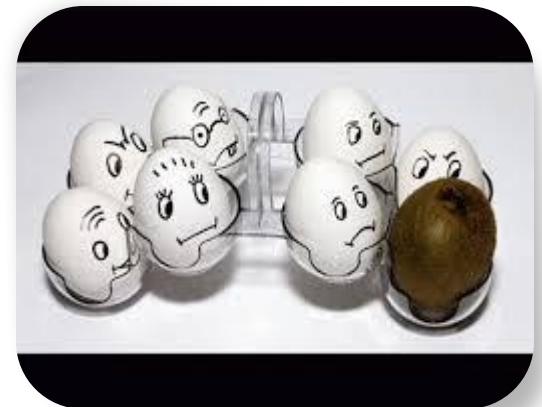
Перед етнопсихологом постає завдання або створити нові оригінальні методи дослідження, або модифікувати вже наявні для вивчення свідомості, поведінки, етнічних стереотипів, установок тощо.

5. Природний і лабораторний експеримент в етнопсихології

*1. Природний експеримент в етнопсихології по праву пов'язують з іменем американського психолога Р. Лап'єра. Результати дослідження, отримані вченим, дістали назву *парадоксу Лап'єра*, суть якого полягала у фіксації невідповідності між реальними діями та словесними (вербальними) відповідями. Як наслідок, було започатковано дискусію про співвідношення поведінки та вербальних установок.*

На розгортання природного експерименту Р. Лап'єра розроблено низку аналогічних досліджень, за результатами яких було зроблено висновок про необхідність безпосереднього вивчення дій та вчинків представників різних етнічних груп, так як лише словесні заяви про наміри можуть виявитись неадекватними або хибними.

Серед найбільш відомих подальших розробок методик природного експерименту вирізнялись: методика Р. Бохнера (ставлення виявлялось шляхом рекламування наміру винаймання невеликого помешкання молодими сім'ями різних національностей), «Метод загублених речей» (ставлення досліджувалось шляхом розкидання у публічних місцях начебто загублених листів із вказаними адресою та адресатом, за прізвищем якого можна було здогадатися про його етнічну належність).

Лабораторний експеримент в етнопсихології започатковано в США у 1933р. В. Катцем і Д. Брейлі. Студентам Принстонського університету пропонувалося вибрати з 84 рис особистості найхарактерніші для кожної з десяти запропонованих національних груп: американців, англійців, китайців, німців, євреїв та ін. Стереотипний образ певної національної групи був визначений як сукупність рис, що обиралась для характеристики того або іншого етносу.

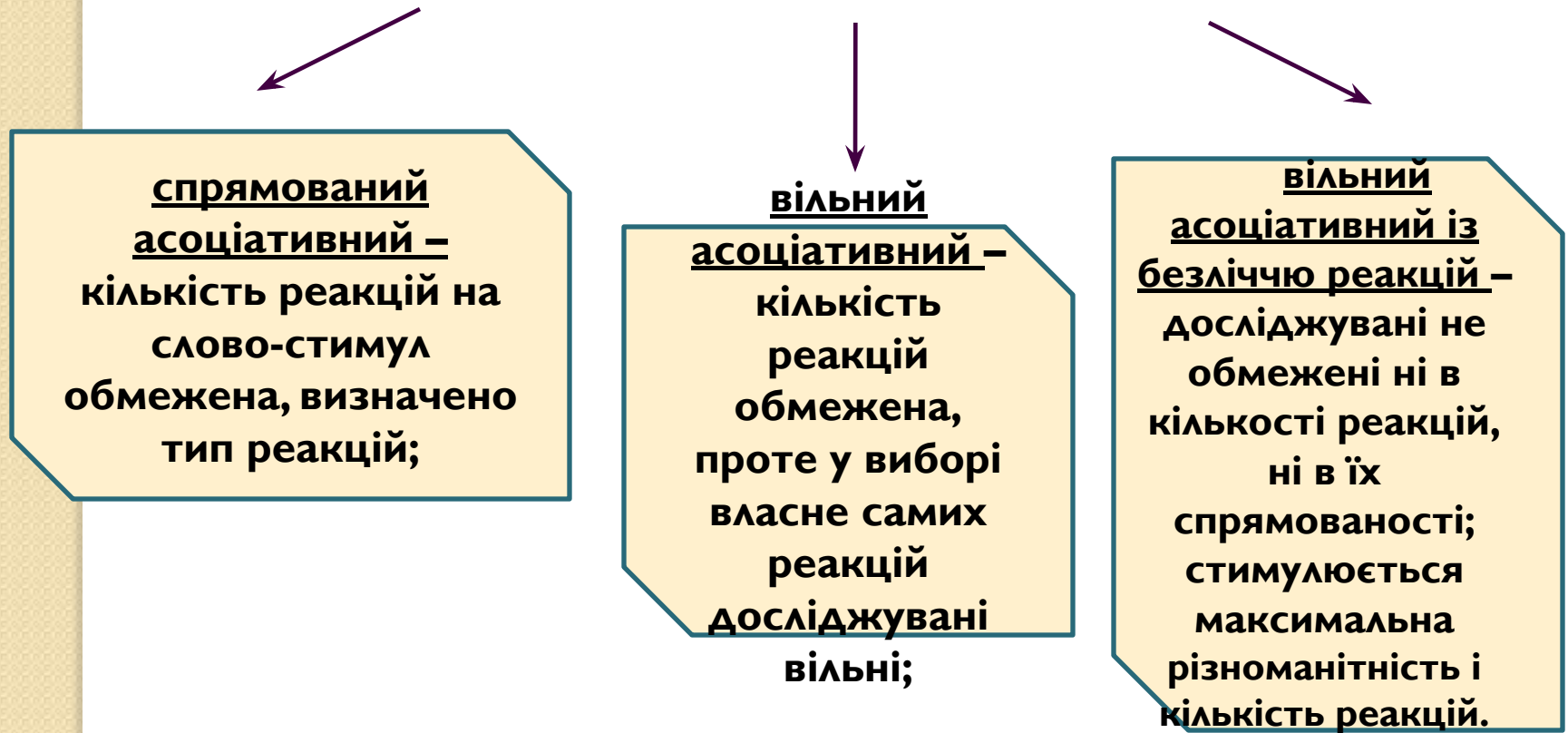
Пізніше ця методика трансформувалась у методику «вільних портретів» (самостійне довільне формування респондентами набору типових характеристик будь-якої етнічної групи).

Окремі варіанти методики передбачали вільне описування не тільки рис характеру і ознак, притаманних певній етнічній групі, але й особливостей поведінки, мови, зовнішнього вигляду, одягу, кухні тощо, що сприяло отриманню цілісного та різнобічного образу (стереотипу) будь-якого етносу.

Своєрідним лабораторним експериментом в етнопсихології є *асоціативний* експеримент, який має такі основні різновиди:

Одним із напрямів використання асоціативного експерименту є кроскультурний порівняльний аналіз асоціацій, які викликає певний стимул. Прикладом цього типу дослідження може бути вивчення етнічної специфіки асоціацій, де стимулами є назви кольорів.

6. Вивчення етнічної свідомості та етнічних стереотипів

Для дослідження етнічної свідомості та етнічних стереотипів також застосовується асоціативний експеримент. Механізм його організації передбачає використання у процесі дослідження слів-стимулів, які вміщують назви етнічних груп - «росіяни», «українці», «поляки», «грузини», «французи», «англійці» та інше. За отриманими результатами етнопсихолог будує таблицю частотного розподілу слів-реакцій на кожне слово-стимул. Етнічний стереотип певної етнічної групи визначатиметься найбільшою кількістю однакових реакцій на один і той же стимул-назву етнічної групи.

З метою вивчення етнічної свідомості застосовується *«Колірний тест стосунків» О. Еткінда*. Суть його полягає у тому, що з метою вивчення етнічних стосунків респонденту видають набір кольорових карток *тесту М. Люшера* (вісім карток) та список (у найпростішому варіанті з восьми найменувань) тих етнічних груп, ставлення до яких потрібно з'ясувати. В інших варіантах методики замість карток тесту М. Люшера використовуються картки з геометричними фігурами або іншим стимульним матеріалом.

**Олександр Маркович
Еткінд**

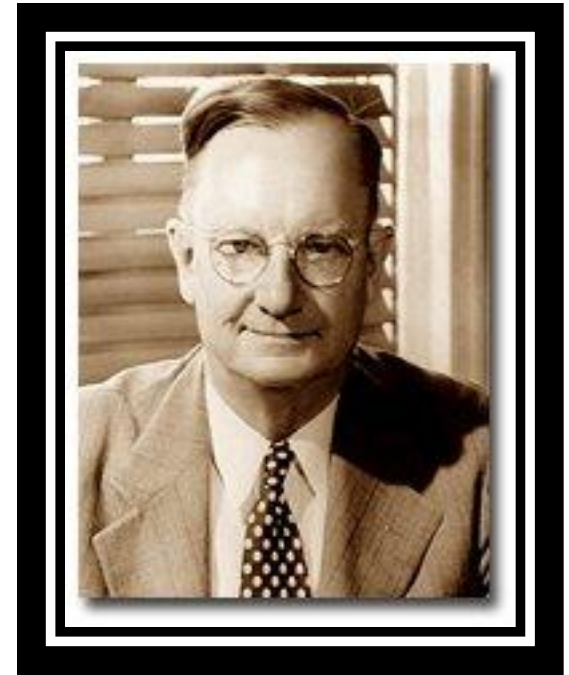
Шкала соціальної дистанції
Е. Богардуса та її модифікований
варіант.

Передбачає визначення
настановлення індивіда щодо до
певної етнічної групи.

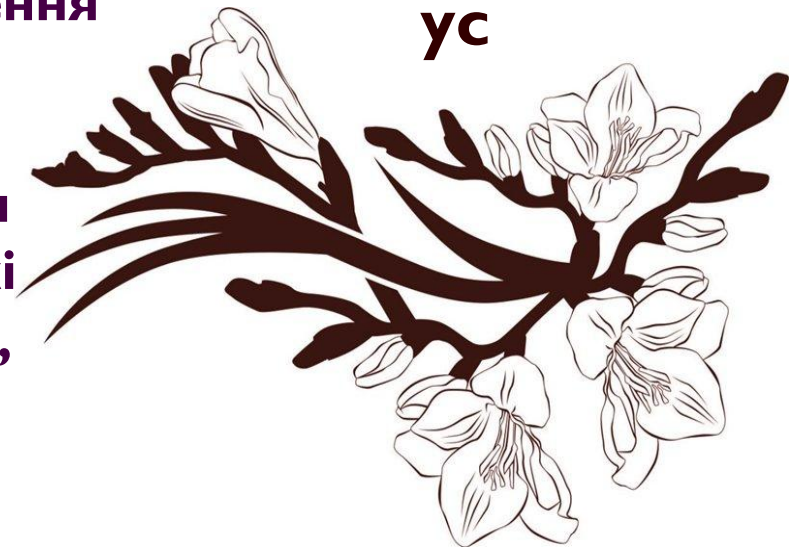
У 1959 р. Е. Богардусом був
запропонований спеціальний
бланк шкали соціальної дистанції
(за національною ознакою).

Вітчизняні вчені запропонували
бланк модифікованого варіанту
шкали, адаптований для вивчення
установок із точки зору
українського етносу.

Розроблено варіанти шкал для
дослідження етнічних груп, які
проживають у різних регіонах,
доповнено список соціальних
ролей відповідно до мети
дослідження

Еморі Богард
ус

7. МЕТОД ІНТЕРВ'Ю ЯК ЗАСІБ ПОБУДОВИ МОДЕЛІ ЕТНІЧНИХ СИТУАЦІЙ

Тен ван Дейк

Застосування методу інтерв'ю в етнопсихології пов'язують з іменем голландського ученого *Т. ван Дейка*, напрацювання якого згодом були продовжені вітчизняним психологом *В. Петренком*. Результати дослідження підтвердили, що на основі аналізу розповідей під час інтерв'ю можна зібрати різнопланову інформацію щодо характеристики етнічної свідомості.

Застосування методу інтерв'ю в етнопсихології є доволі обмеженим.

Це пов'язується з досить вільним характером подачі матеріалу, складністю його подальшої обробки (особливо кількісної) та інтерпретації.

Віктор Федорович Петренко

Основні вимоги до інтерв'ю:

- інтерв'ю повинно бути формалізованим (із метою забезпечення порівнюваності розповідей респондентів);
- інтерв'ю повинно бути не про певний етнос взагалі, а про ситуації взаємодії з представниками конкретних етнічних груп;
- інтерв'ю бажано застосовувати у комплексі з іншими психологічними методами дослідження.

